

PREDRAG MATVEJEVIĆ

Egy másik Velence

Velencébe több irányból érkeztem már: északról a szárazföldön, délről és keletről a tengeren, egyszer széllal szemben, egyszer szélirányban. Ugyanolyan volt, mégis minden évszakban különböző, nappal és éjszaka, napsütésben és esőben. Először, másodszor és ki tudja hányadszor megérkezvén, megértettem a keleti bölcs figyelmeztetését (nem emlékszem pontosan, melyik kikötőben találkoztunk, valószínűleg Muggiában, Trieszt mellett): „Ne írd le a helyeket, ahol sokan megfordultak; ezt már megtették előtted mások, talán jobban.” Velencét számtalanszor leírták és megfestették, tollal, ecsettel. Már régen közhellyé vált. „Óvakodj a közhelyektől, kerülj őket” – figyelmeztetett ismét a bölcs, amikor elbúcsúztunk. Mi az, ami hozzáadható e város történelméhez, ami a történelem számára ismeretlen?

Sokan írtak, csodálattal vagy irigységgel, a Velencében keletkezett művekről, amelyeket nagy mesterek hagytak hátra – a titokzatos Carpaccio, az idősebb és fiatalabb Bellini, a „magányos” Giorgione (ez a ra-

gadványnév gyakran szerepel a neve mellett), Tiziano „a másik életében” (ez is állandóan ismétlődik) vagy Paolo Veronese a „nagy vásznaival” (ahogyan azt az útikönyvekben szokták említeni). Nem tudom, mi adható mindahhoz, amit már elmondtak Tintoretto fényárnyék hatásairól, Tiepolo „lebegő” figuráiról, Canaletto „úszó” vedutáiról, Guardi velenceiségéről és ki tudja mi mindenről. Aki belefog, hogy ismét leírja a Szent Márk-bazilikát, előtte a térrel és a harangtoronnyal, a Ca' d'Oro, a Sóhajok hídja és a hagyományos karnevál hangulatát, a történelmi regattát, a híres Bucintorót és minden mást, nem tudja, minek teszi ki magát: ez csak ritkán, egy emberöltő alatt talán egyszer, évszázadonként két, legfeljebb három alkalommal sikerül. Amikor e sorokat írom, már századunknak is vége, s egy nemzedéknyi idő régen elmúlt.

Legutóbbi alkalommal vagy éppen azt megelőzően Isztriából érkeztem Velencébe, estefelé, egy őszi napon. Aznap a Canal Grande mentén csak nagyon kevés palo-

ta volt kivilágítva, szinte mind beleolvadt a sötétségbe. Ki tudja, van-e élet bennük? Miért hagyták el őket a tulajdonosaik? Kikre bízta az örökösök? Ilyen kérdéseket mindig félve tesz fel az ember, érzik ezt maguk a velenceiek is, valamint mindazok, akik megszerették Velencét. A vizek fölött megült a köd, elhomályosítva az éles vonalakat. A formák alig körvonalazódnak. A banalitás szertefoszlik.

A megfelelő pillanatban érkeztem.

Visszatértem ismét, nappal, amikor nem fújt a szél, télen. Olyan helyeket kerestem, ahonnan az ismert épületeket másképp láthattam. Elindultam a S. Trovaso épületeitől, a Lo Squerótól – átkelve több csatornán –, elhaladtam a Rio dei Muti és a Rio della Madonna dell'Orto mellett. A korai hideg távol tartotta a látogatókat. A móló mellett egyetlen gondolát se láttam, mindössze két öreg bárka, *caorlina* ringott a vízen. A falak téglái inkább barnák, mint vörösek. A Zattere rakpart különös látványt nyújt a Giudecca csatorna felől – ez utóbbi, bárhonnan szemléljük is, mindig ugyanolyan. A valóságos Velencében voltam immár, s nem a róla alkotott képi világban.

A lagúnához facölöpök jelzik az utat. Kettesével, hármasával döngölték a földre a gyalult rönköket, amelyekre fémabroncsokat tettek. Egyeseken szám, másokon a szám mellett még lámpás is látható, némelyiken meg éppen semmi nincs. Mutatják, merre járható, s merre kerülhető el a sekély, hordalékos vízi út. A környező kis szigeteket, amelyeket nád és alga borít, így nevezik: *canneti* és *barene*. Az iszap és sás borította hordalékok neve: *velme*, míg a közöttük lévő átjárókat *ghebínek* nevezik – az elnevezések feledésbe merülnek, ezért most abban a reményben jegyzem le, hátha mégis megőrződnek.

A cölöpök anyaga többnyire tölgy-, gesztenye- vagy akácfa. Fajtájuk attól függ, hogy hol helyezték el őket, kevésbé fontos helyen vagy a Nagy Csatornán, az ódon paloták előtt, vagy a Lido villái közelében. Ezeket is különböző elnevezésekkel illették: a *palina* egyetlen cölöpöt, a *dama* kettő vagy három, míg a *bricola* ennél is több cölöpből összeerősített köteget jelent. A cölöpök csúcsán a turbánszerű dísz s alattuk a fehér, kék vagy piros színű sávok a hatalmi ághoz vagy a jómódú réteghez való kötődést jelentik. A festett és festetlen fa egyformán korhad. Élettartamuk egyaránt rövid: csupán kicsivel haladja meg egy kutya életét, azaz húsz évnél kevesebb. A dráma valójában a fa anyagában rejlik, abban, hogy milyen fából készültek a cölöpök (ezért is soroltam fel a fajtákat). A korhadást különböző élősködők, férgek, a megtelepedő kagylók és apró rákok, a só és a sűrű iszap, a cölöpökre fonódó tengeri növényzet

idézi elő. Ezért kell állandóan figyelni és rendszeresen cserélni őket – az elkorhad, kilazult vagy meghasadt helyébe új, szilárd cölöpöt bedöngölni. Állandó vendégeik a madarak. Sirályok, olykor kormoránok – messziről könnyen összetéveszthetők. Egy-egy ilyen „gyökértelen fatörzs” gyakori dísz egy kicsiny mélyedés, benne Szűz Mária-szobrocska, előtte muránói üvegben virág vagy mécses. Mellette olykor *ex voto* vagy más szerény dísz – hogy a Miasszonyunk ne csak áldott, de szép is legyen.

A víz, amikor nem háborgatja semmi, a csatornában átadja magát a napsütésnek és a paloták árnyékának – a fény és árnyék szüntelen játékának. A csatorna mentén a falakat és lépcsőket elborító növényzet vékony rétege jelzi a határt, ameddig elhatol a nedvesség. Tegnap még alacsonyabb volt ez a szint, holnap talán ugyanilyen lesz. Az algák felülről első pillantásra a mohához hasonlítanak, ám aljukat tekintve inkább a vadfűfélékhez. Zöldek és sötétek – ezt a színt láttam a Campo di San Barnaba ódon templomában a szent szobrának köpenyén és a Cannaregio kis kápolnijában. A nyirkosság beszívárog mindenhová: falba, kőbe, vasba, téglába és a lélekbe. A móló mellett duzzadt és hasadt deszkapalló: a benne megrekedt víz nem engedi behatolni a kívülről áramló vizet. Korhadnak a régi deszkák, a rönkök a *fondamenta* alatt is mindenfelé, a mólón a kikötőoszlop, a bárka merítőlápátja, a szétszáradt evező. A kő is korhad, de másképpen, lassan, észrevétlenül. A nedvesség maga is öregszik a sziklában, a fában és a téglában. Meghatározható-e a kora? Elenyészik-e mielőtt még elpárolog, vagy csak azt követően?

A rozsdá a vasat marja, itt mélyebben, máshol kevésbé. Színei sokfélék: barna, vörös, fekete. Helyenként „vörhenyes rozsdá” (e színeket és árnyalatait találjuk meg Tiziano késői képein). A rozsdá és a patina rétegei tarkítják a fémtárgyakat, kapukat, lapokat, rácsokat és kerítéseket, záratokat és kulcsokat. Nem tudjuk, miért borít némelyeket patina, míg más tárgyakat a rozsdá tesz tönkre, belülről és kívülről, a felszínen vagy a mélyben.

A víznek, nedvességnek és kipárolgásnak, ködnek és korhadásnak leginkább kitett helyeken fedezhető fel a rozsdá és patina közötti talán lényegesebb és tartósabb kapcsolat. Megsejthetők a játékok, amelyek megszakadnak és folytatódnak, az egymást kiegészítő vonzások és taszítások, valami ismeretlen ábécé maradványai, amelyeket hiába is próbálunk megfejteni. Felsejlenek és tovatűnnek a határozatlan és előre nem látható, szabálytalan és visszavezethetetlen formák, a különös és megmagyarázhatatlan figurák rajzolatai. Közelednek

egymáshoz, majd eltűnnek egymás elől, ki tudja, hogyan és miért. Amikor a rozsdá megsötétedik és bomlásnak indul, a patina pedig megsápad és lehullik, ismét hasonlóvá lesznek, a függőségben vagy a fölöslegességben egyaránt. E sorsban osztozik szinte minden fém, természetétől függően és különböző mértékben – a vas, a réz, az ólom; hasonlóképpen az ötvözetek, így a sárgaréz vagy a bronz is igyekezik ellenállni az időnek és az enyészetnek. Az arany is változik az idővel, mint ha saját árnyéka vonná be, és húzódná a belsejébe. Az ezüst veszít ragyogásából, visszfényéből, felületét sötét réteg borítja, mondhatni térfogata is mintha csökkenne.

Velencében pompázik a rozsdá – s a patina olyan, mint az aranyozás.

A velencei naplementét gyakran festették meg ragyogó színekkel: sárgával, arannyal, rózsaszínnel, lángvörössel (*rutilante*). A Szent Márk-bazilika és előtte a tér, azon a harangtorony, a Doge-palota, a Canal Grande és a Ca' d'Oro számtalanszor volt kitéve nagy mesterek szenvedélyének és a műkedvelők hadának. A városukhoz és annak mindennapi külsejéhez hozzászokott velencei festők óvatosabban kísérték a napot, mint a máshonnan érkezők. Ez utóbbiak hirtelen és fékezhetetlen fellángolása orgiába torkollt, átengedve mindent a fénynek, hanyagolva az árnyéket. Mind az előbbieket, mind az utóbbiak után nagyon nehéz velencei naplementét ábrázolni. Szinte leírhatatlanul nehéz. Aki mégis megkísérli, kockázatot vállal.

A naplementék különbözősége megfigyelhető a keleti és a nyugati oldalon, ahol a Castello kezdődik, vagy ahol a Santa Croce véget ér, a sóraktárnál vagy az Arsenalnál. Érdemes behajózni a „Velencei öblöt” és az Adria mentén haladni, hogy a különbségeket megérezzük. Az egyik parton a nap a tengerszintre hanyatlik és belemerül. A másik parton leereszkedik a partot szegélyező kisebb vagy nagyobb dombok mögött. Keleten a napnyugta (*suton*) elnevezés ebből fakad (sunce = nap, tone = merül). Nyugaton a *tramonto* „a hegyek mögötti” naplementére utal. A szavak mindkét oldalon összhangban vannak az égitesttel.

Ott, ahol a parton és beljebb is sík a terület, mint a Lagúnán, a tenger és a szárazföld kiegyenlíti egymást. Amikor a nap lenyugszik, egyaránt hanyatlik a vízre és a szárazföldre, s amikor kel, ugyanígy érinti mindkettőt.

A nyugati oldal különböző épületei, tornyai, harangtoronyai és világítótoronyai az öböl felé vetnek árnyékot. Az alkony közeledtével az árnyak egyre hosszabbodnak. Az este valahol a part és a tenger határán kezdődik. Az éjszaka törli e határt. A fény nyomai megmaradnak a magasban, a felhőkben, amelyek különös,

rózsaszín, sőt vöröses színeket vesznek fel. Nyáridőben sokáig tart ez a játék. A hold, amikor megjelenik, visszaadja a táj körvonalait, noha gyengébben, mint amilyenek azok korábban voltak, és az árnyak is sejtelmesebbek, mint azok, amelyek már tovatűntek. A fényből a visszatükröződés marad. A naplemente és a hold megjelenése közötti rövid szakaszok különösen alkalmasak imádságra vagy vágyakozásra.

Hajnalban változnak a helyzetek és szerepek. Az Adria keleti oldalán a nap az első domb fölött bújjik ki. Annyit késik, amennyire a meredek és terjedelmes part magasodik. Ott, ahol a tengerrel érintkezik, a sötétség a legtovább marad meg. Az ilyen helyeken a reggelek nyáron hűvösebbek, télen fagyosabbak. A napkeltét türelmetlenebbül várják, mint másutt.

A nyugati oldalon a nap szinte abból a tengerből kél, amelyet előző este odahagyott. Szellő fodrozza a tenger felszínét, és hirdeti a hajnalt. A halászok ismerik e pillanatokat, és szívesen beszélnek róluk: buzdítja őket a pirkadat, majd a felragyogó fény valamennyiüket olyan

bizakodással tölti el, amely számukra megmagyarázhatatlan. Olykor hirtelen elhatározásokra késztet – eltávolodnak a kikötőtől, a mólótól, megfedkeznek a kocázatról, vagy nem veszik figyelembe a rossz időt. A part mentén folytatódik a fény és árny játéka, a jelenet, amelyben a kezdet és a vég helyet cserélt, másképpen, mint az előző napon, az utolsó alkonyat előtt.

A kisebb szigeteken, különösen amelyeknek partjai keletről nyugatra húzódnak – sok ilyen van a Lagúnában –, úgy tetszik, a nap ugyanakkor hanyatlik a tengerbe és ereszkedik le beljebb a hátországra. Nehéz megállapítani, hogy ez azonos időben vagy egymást követően történik-e. Különösen így van az egymáshoz közeli és hasonló helyeken, amelyeket olykor csupán egy rövid séta választ el, hosszúra nyúlt árnyékunk kíséretében, melyet hol követünk lépteinkkel, hol előtte járunk.

A napfelkelték és naplementék, hajnalok és alkonyok olykor megzavarják a szemlélődőket. Arra készítetik őket, hogy higgyenek a látomásokban, feledjék a valóságot, és adják át magukat az ábrándozásnak. Kerestem a helyet, amelyről e jelenségeket főleg emlékezések és szükségtelen egybevetések nélkül lehet megfigyelni. Egy őszi napon, késő délután, enyhe köd ereszkedett a vizekre. Miközben hajóztam, különös jelenséget fedeztem fel két kis sziget – a San Lazzaro degli Armeni és a San Servolo – között. Az előbbi szigeten kolostor és könyvtár, amelyet az örmény menekültek utódai használnak, az utóbbin az elmebetegek kórháza áll. E kettő között láttam, a ködben, a legszebb naplementét: csendes és ünnepélyes volt, akár a halál Velencében.

Vujicsics Marietta fordítása

Predrag Matvejević horvát író a kilencvenes évektől folyamatosan egyre több kiadásban megjelenő, világsikeret hozó, enciklopédikus, immár klasszikussá vált *Mediterrán breviárium* (Mediterranski brevijar) című esszéje után – amely huszonegy nyelven látott napvilágot, s amelyet folyóiratunk 1991–2/3. számában mi is bemutattunk, és várhatóan ez év folyamán jelenik meg magyarul a Corvina Kiadó gondozásában – 2003-ban új kötettel jelentkezett. Várható volt, hogy a Breviárium nem marad folytatás nélkül, és az is, hogy az olaszországi siker sem marad el: a könyvet – *Druga Venecija* (Egy másik Velence) – még ugyanabban az évben az *Il premio Strega europeo*, azaz a legrangosabb olasz irodalmi díjjal jutalmazták Rómában. Ezt csakhamar további díjak követték: a Umberto Saba- (Trieszt, 2003), a Fulvio Tomizza- (Trieszt, 2004) a Cultura del mare- (San Felice Circeo, 2004) és a Libro del mare-díj (Sanremo, 2004).

Az érzékeny megfigyelések által ihletett, sajátosan felépített, egyik kritikus szóhasználatával élve „szinoptikus és esszéisztikus poéma” az olvasót nem a lenyűgöző műemlékek, mesterművek közé csábítja, még csak nem is az olykor nosztalgikusan felsejlő, emlékeinkből ismerős Velencébe kalauzolja. A mediterrán városok között talán a legmágikusabb és legkihívóbb, egyszermind emblematikus és szimbolikus város fényárnyék valóságának – a mulandósággal való állandó, heroikus küzdelem nyomait viselő – töredékeiből egy másik, elképzelt várost tár elénk Matvejević a szocio-

lógus, történész, botanikus, geográfus, filológus kitarásával és lelkesedésével, s teszi mindezt egy rézmetsző aprólékosságával.

(V. M.)